

Observationer af fugle og noter om fugletræk i Iraq, 1958.

Af NIELS HESSELBJERG CHRISTENSEN.

(With a Summary in English: Observations on Birds and Bird-migration in Iraq, 1958.)

Almindelig oversigt.

Under et ophold i det sydlige Iraq fra d. 9. februar til 7. december 1958 kunne jeg ret ofte gøre iagttagelser af fuglelivet. Jeg førte dagbog over de vigtigste observationer, og i denne afhandling skal der gives et kommenteret resume af mine optegnelser.

Iraq er først i begyndelsen af dette århundrede blevet tilgængeligt for europæere, og i ornithologisk henseende er det stadig ret uopdyrket. Det første større værk om Mesopotamiens (Syd-Iraqs) fugle er C. B. TICEHURST's fra 1922. Det var baseret på noter og indsamlinger foretaget af britiske militærpersoner under krigen mod tyrkerne 1914–1918. Dog havde MEINERTZHAGEN allerede i 1913 gjort sin første rejse til Iraq, og mange af denne ornithologs senere ture i Mellemøsten har berørt Iraqs statsområde. I den nyere tid er der udarbejdet en fugleliste af ALLOUSE (1953), og der er publiceret feltiagttagelser af CHAPMAN og MCGEOGH (1956) samt af MOORE og BOSWELL (1956).

Mesopotamien er et fladt sletteland dannet af aflejringer fra floderne Eufrat og Tigris. Mod vest grænser flodlandet til den Syrisk-Arabiske Ørken, der hæver sig umærkeligt mod Arabiens indre. Mod øst bekranses landet af Zagros bjerge på grænsen til det Iranske Højland. Klimaet i Mesopotamien er subtropisk, vinteren er regntid med køligere vejr, dog kun sjældent frostvejr, sommeren er tørtid med voldsom hede, i juli og august er det ikke ualmindeligt at måle 50° C i skyggen ved middagstid, og nattetemperaturen på denne tid er næppe under 35°.

Trods floddyndets frugtbarhed ligger store dele af det for-dum blomstrende Mesopotamien i vore dage hen som øde ler-

ørkener på grund af voksende saltindhold. Tæt ved floderne findes et smalt bælte af daddelpalmelunde, men uden for dette bælte er landet, især i den sydlige del, kun sparsomt opdyrket. På sine steder danner flodsystemet store sumpområder, som i træk- og vintersæsonen huser et betydeligt fugleliv, men sådanne lokaliteter havde jeg ikke lejlighed til at besøge.

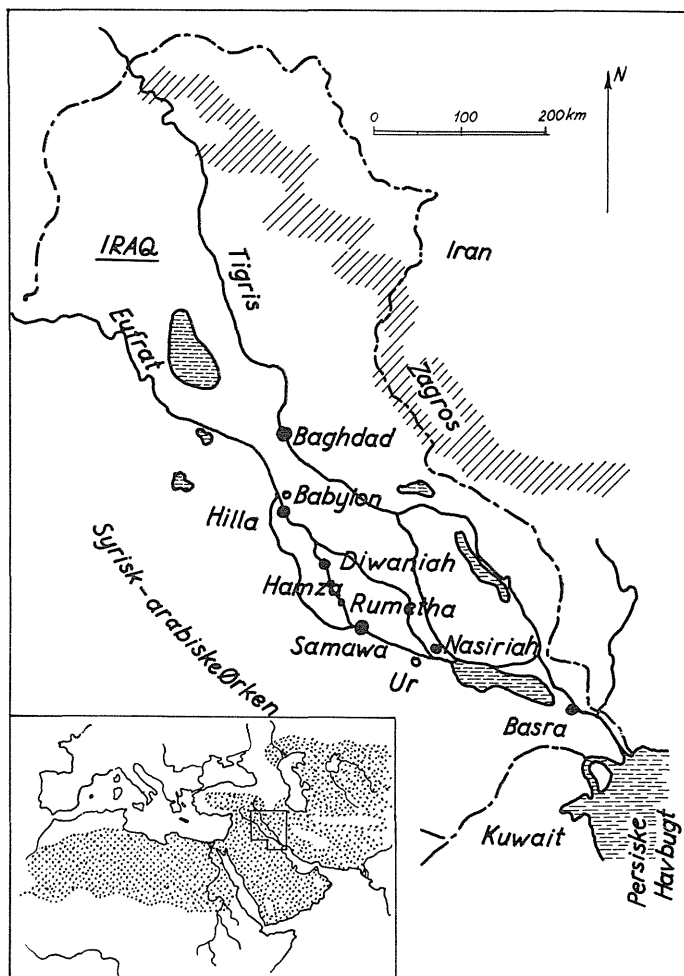

Fig. 1. Kort over Iraq; indsat kort viser ørken- og busksteppeområderne i Nordafrika og Sydvestasien.
 Map of Iraq; inserted map shows bush-steppes and deserts in North-Africa and Southwest Asia.

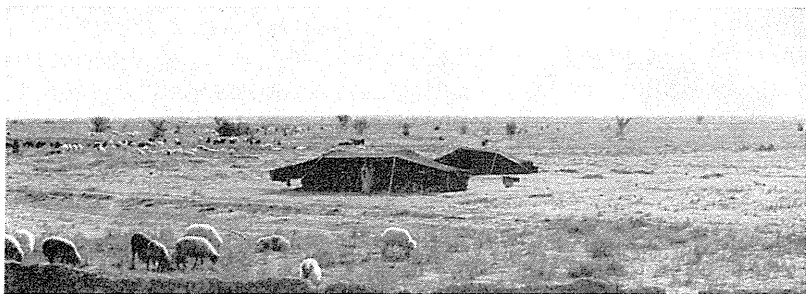

Fig. 2. Steppeagtig vegetation ved ørkenranden, ca. 3 km syd for Eufkrat ved Samawa.

Steppe-like vegetation of the edge of the desert ab. 3 km. S of Eufrates at Samawa.

Det meste af tiden opholdt jeg mig ved et fabriksanlæg ved byen Samawa (se kortet fig. 1). Fabrikken lå på den sydvestlige bred af Eufkrat tæt ved byen; her er det alluviale bælte smallere end de fleste steder i Mesopotamien. Fabriksterrænet var den typiske golve lerørken. Uden for dette område fandtes partier med steppevegetation, og på visse lokaliteter, hvor et forfaldent vandingsystem endnu fungerede, eller hvor regnskyll og flodoversvømmelser i forening skabte fugtige partier om vinteren, kunne der udpines en mager kornhøst.

Uden for lerbæltet kom den egentlige ørken af grussletter og sandklitter. Grundvandet ligger ikke langt under jordoverfladen i denne del af den arabiske ørken, og i visse partier groede en lav, men ret tæt, maki, medens vegetationen andre steder var meget sparsom eller manglede.

Min bevægelsesfrihed var noget begrænset, og Baghdadrevolutionen i juli 1958 skærpede den arabiske mistænksomhed over for europæere, der strejfede omkring med kikkert og fotografiapparat. Situationen var spændt gennem hele 1958, og observationerne hemmedes en del deraf; fangst i net eller indsamling var helt udelukket.

Imidlertid var mit arbejde forbundet med ret megen udenørs færden, dels på det store fabriksterræn, dels på vej gennem ørkenen til et kridtbrud, ca. 20 km sydvest for Samawa. Endelig var nogle længere bilture også ganske udbytterige.

For at lette oversigten over de iagttagne fugle, er disse opført i tabeller, tabel 1-4, opdelt i sommergæster, standfugle,

Fig. 3. Del af fabrikksterræn, gold lerørken, ca. 1 km syd for Eufkrat. Pigtråd, ledninger og bygninger ofte benyttet af rastende fugle i træktiden (tornskader og fluesnappere).

Part of the factory area, barren clay desert ab. 1 km. S of Eufrates. Wires and buildings often used by roosting birds during migration (shrikes and flycatchers).

vintergæster og trækfugle. Disse betegnelser skal opfattes som dækkende Samawas omegn, idet observationer til Diwaniah i nord og Nasiriah i sydøst er taget med. Inddelingen har dog for nogle mindre hyppigt observerede arter krævet literaturstudier. Nogle få arter optræder i flere tabeller.

Den anvendte nomenklatur er VAURIE's (1959) for småfuglenes vedkommende og ALLOUSE's (1953) for de øvrige arter. Ternær nomenklatur er kun undtagelsesvis anvendt; mange af de fra Europa kendte arter er i Iraq repræsenteret ved andre racer, men kun få af disse kan identificeres scm sådanne i naturen. Forøvrigt er flere af disse asiatiske formers arts- og raceforhold genstand for diskussion, f. eks. *Aquila rapax - nipalensis*, *Lanius (collurio?) isabellinus* og *Otus (scops?) brucei*.

Mesopotamiens ynglefugle er overvejende palæarktiske, og det fåtal arter, som ikke kendes fra Europa, har gerne europæiske slægtninge. Iraq byder på flere tilfælde, hvor en »europæisk art« er dubleret med en asiatisk form, *Coracias garrulus*, *C. benghalensis*, *Merops superciliosus*, *M. apister*.

Den form, hvorunder mine fuglestudier måtte drives, tillod mig ikke en nøjere undersøgelse af ynglefuglene. Samawaegnens fugleliv omfatter flere arter, hvis biologi ikke er særlig godt undersøgt. Noget bedre udbytte kunne jeg få ved at følge

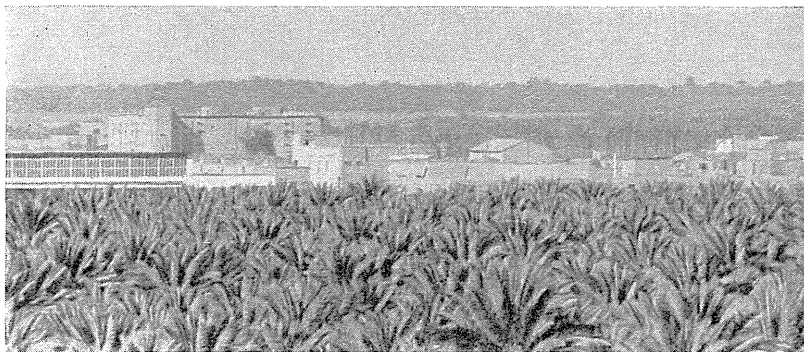

Fig. 4. Udsigt over daddellunde ved byen Samawa.
View over date palm grooves of the town of Samawa.

trækket og de overvintrende fugle, ikke mindst fordi jeg tidligere havde opholdt mig ved et træksted i ørkenregionen.

I den tempererede årstid, fra begyndelsen af september til midt i maj, er Mesopotamien med sine floder og sumpe at betragte som en oase i de tørre stepper og ørkener, der dominerer det subtropiske Sydvestasien. Dette er sikkert en væsentlig grund til, at ret betydelige mængder af nordligere fugle overvintrer i Iraq. Gunstige vinterkvarterer i det subtropiske bælte er iøvrigt få; flodlandene omkring Guadalquivir, Nilen og Indus udgør sammen med Mesopotamien de vigtigste i den vestlige del af den gamle verden. De palæarktiske arter, der kræver højere temperaturer på vinterkvarteret, må flyve yderligere flere tusinde kilometer til områder syd for Sahara, før de finder passende levevilkår.

I tabel 3 er anført de af observationerne, der vedrører vintergæster. Skønt besøg i sumpene og observationer fra månederne december og januar mangler, kan tabellen give et indtryk af de overvintrende arters mangfoldighed. Adskillige af disse fugle har så store udbredelsesområder i Eurasien, at det er umuligt at afgøre, hvorfra de er kommet; nogle af dem behøver ikke at være kommet længere nord fra end den nordlige del af Iraq, således Ørnevåge (*Buteo rufinus*). Andre lader sig nøjere lokalisere, således Steppeørn (*Aquila rapax*) og Damklire (*Tringa stagnatilis*) fra steppeområderne mellem ca. 40° og 50° nordlig bredde, Stor Skrigeørn (*Aquila clanga*) og Stor Kobbersnepe (*Limosa limosa*) fra løvskovbæltet

mellem 50° og 55°, og endelig Dværgfalk (*Falco columbarius*) og Sortklire (*Tringa erythropus*) fra nåleskovs- og tundra-bæltet.

I den specielle del af denne afhandling er der lagt en del vægt på observationerne af de overvintrende rovfugle. Mængden og artsrigdommen af disse fugle er en glædelig overraskelse for den fugleinteresserede europæer, der besøger Iraq, men der er også mange identificeringsproblemer, som alt for ofte forbliver uløste.

Iøvrigt kan man nok undre sig over, at det vildt-fattige Mesopotamien kan ernære disse mængder af rovfugle. En stor del af ørnenes føde må ganske givet være ådsler, og mangelen på gribbe skyldes måske konkurrencen fra ørnene.

Befolkningen er ikke indstillet på at skyde uspiseligt vildt, og rovfuglene fører en ret uforstyrret tilværelse.

Medens fuglelivet ved fabrikksterrænet i februar og første halvdel af marts havde været ret ensartet, med de samme arter og måske endog de samme individer strejfende omkring på området, begyndte billedet omkring slutningen af marts at ændre sig. Dels forsvandt vintergæsterne, og dels begyndte træk-gæsterne at optræde i større koncentrationer. I det hele taget var fuglelivet omkring Samawa vel nok mest varieret i månederne april og maj.

Af overflyvende fugle på nordgående træk har jeg kun set få i foråret; således 80 Hvide Vipstjerner (*Motacilla alba*) i flok den 3. marts samt spredt træk af Krage (*Corvus corone*) og måger (*Larus genei*?) ved månedskiftet februar-marts. Yderligere iagttoges nogle flokke af biædere (*Merops sp.*) og enkelte pibere (*Anthus sp.*) senere på foråret under forhold, der tydede på direkte træk. Hovedparten af svaletykkene var vel også på træk. Ellers blev fuglene set som rastende. De større flokke af Sort Glente (*Milvus migrans*) og Lille Tårnfalk (*Falco naumanni*) omkring 1. april virkede ret usikre i deres flugtretning, og var sikkert også rastende fugle.

Efterårstrækket formede sig noget anderledes. Mængden og artsrigdommen stod tilbage for, hvad foråret havde budt på, men til gengæld havde jeg langt flere observationer af overflyvende fugle med sydøstlig kurs, dog udelukkende Hvid Vipstjert og Stær (*Sturnus vulgaris*).

Samtlige observationer vedrørende trækgæster er anført i tabel 4. Kun observationer mærket F angår overflyvende fugle på egentligt træk.

En del af disse former har så tilpas begrænset udbredelse, at de tilsammen smukt illustrerer, hvilket enormt område dette træk berører, således Rødstrubet Piber (*Anthus cervinus*) og Temmincksryle (*Calidris temminckii*) fra tundrabæltet, Brushane (*Philomachus pugnax*) fra den nordlige halvdel af Eurasien, Gulhovedet Vipstjert (*Motacilla flava lutea*) og Isabellatornskaade (*Lanius collurio phoenicuroides*) fra Kirghiserstepperne samt Hvidstrubet Nattergal (*Irania gutturalis*) fra Armenien og Turkestan.

Bredfrontstræk eller træk langs vegetationsbælter.

Om fugletrækket i ørkenegne går over en bred front eller om det følger snævre ruter langs flodlandenes vegetationsbælter, har længe været genstand for diskussion. Mine egne observationer fra Atbara ved Nilen og fra Samawa ved Eufrat har relation hertil, hvorfor det vil være rimeligt også at berøre spørgsmålet her.

Med adskillige års erfaring fra mange lokaliteter i Danmark og Sydsverige, hvor jeg ret nøje har fulgt fugletrækket, vil jeg, uden at angive tal, hævde, at selv om Mellemøstens »oase«-lokaliteter bød på et stort udvalg af arter, og selv om det undertiden vrimlede med rastende nattrækkere efter et fald, så var disse koncentrationer næppe kraftigere, end dem man kan komme ud for under vore nordlige himmelstrøg i træktiderne.

Dette forhold, mener jeg, kan tages til indtægt for bredfrontsteorien i følgende betragtning: Dersom man gik ud fra, at flodernes vegetationsbælter udgjorde ruterne for hovedmassen af trækket i disse områder, måtte koncentrationerne blive langt kraftigere end svarende til skandinaviske forhold. Dels må det samlede individantal, der er på vandring i Mellemøsten, være betydeligt større end de mængder, der passerer Danmark, og dels skulle disse myriader stuves sammen i bælter, der ofte er mange gange smallere end Danmark.

Koncentrationerne ved vegetationsbælterne må da bero på opsamling af den lille del af de over en bred front trækkende fugle, der er kommet tilstrækkelig tæt på disse vegetations-

bælter til at kunne få øje på dem. Forholdet svarer til det fra vore nordlige himmelstrøg kendte, hvor halvøer og øer samt isolerede buskadsler i øde engdrag giver anledning til koncentrationer af rastende nattrækkere.

MEINERTZHAGEN, der kender Mellemøstens fugleliv som få, er modstander af bredfrontsteorien og indvender mod denne (1954 p. 60–62), at observationerne af fugletræk i den egentlige ørken er for spredte og tilfældige til, at det kan dreje sig om mere end individer, der er fordrevet fra »hovedruterne«. Han nævner dog alligevel eksempler på trækfugle, der som lyn fra en klar himmel dukker op midt i de ødeste omgivelser, når mennesket med sin jeep eller kamel kommer ind i billedet og skaber skygge og læ.

I Sudan så jeg ingen trækkoncentrationer i selve ørkenen, men ved Samawa, hvor vegetationen i ørkenen sine steder er noget kraftigere end i Sudan, viste trækkoncentrationer sig tydeligt langt fra floden. Således så jeg d. 4. maj i et mindre makibevokset areal, ca. 3000 m², ca. 20 km sydvest for Samawa følgende rastende trækfugle: 1 Ellekrage (*Coracias garulus*), 1 Rødstrubet Piber (*Anthus cervinus*), 2 Gule Vipstjerter (*Motacilla flava*), 4 Rødryggede Tornskader (*Lanius collurio*), 1 Rødhovedet Tornskade (*Lanius senator*), 1 Rosenbrystet Tornskade (*Lanius minor*), 2 Tornsangere (*Sylvia communis*), 2 Grå Fluesnappere (*Muscicapa striata*) og 2 Stenpikkere (*Oenanthe oenanthe*). Andre maki-grupper i nærheden ville utvivlsomt have afsløret noget lignende ved finkæmning. Dette fald er sikkert ret sædvanligt for mange, ikke alt for golde, partier af den Arabiske Ørken, også længere inde i ørkenen.

MEINERTZHAGEN's opfattelse er forlængst imødegået af MOREAU (bl. a. 1930). I nyere tid har BOURNE (1959) støttet bredfrontsteorien, idet han hævder, at de manglende observationer af træk i ørkenen skyldes, at fuglene flyver meget højt og spredt over ørkener og kun går ned for at raste, når der findes skygge eller læ; dette indebærer sikkert, at de ofte må udføre meget lange flyverejser uden afbrydelse. Yderligere påpeger BOURNE, at den Syrisk-Arabiske Ørken ikke blot overflyves af de kaukasiske og vestsibiriske fugle, hvis rute til og fra Østafrika fører lige over ørkenen, men også af den euro-

pæiske bestand af f. eks. Rosenbrystet Tornskade og Gærdesanger, der, frem for at vælge den direkte rute over Middelhavet og Sahara, foretrækker den noget mindre anstrengende omvej over Arabien.

Modstanden ved at acceptere tanken om bredfronttræk over ørken hidrører vel fra vor fornemmelse af, ud fra rent menneskelig tankebane, at en rejse over 1000 kilometer tørt og næringstomt område er en for stor risiko for bestanden. Fuglenes fysiologi er imidlertid anderledes end vor egen, og fænomenet træthed indtræder måske for fuglene ikke før fedtdepoterne er udtømte. Man ved nu, at trækfugle kan oplagre betydelige fedtreserver før trækket, og man har mange eksempler på non-stop flyvninger over lange havstrækninger.¹⁾

Skulle sultedøden kunne undgås, kunne man måske indvende, at fuglene vil kunne dø af tørst. Steppehøns (*Pterocles*), der færdes hele dagen i tørre områder, må een gang i døgnet til vandingsted for at opretholde vandbalancen, men jeg har aldrig set Ørkenlærker (*Ammomanes*) eller Hærfuglelærker (*Alaemon*) uden for de sandede områder, og disse fugle må derfor, selv i den hedeste årstid, kunne klare sig uden drikkevands-tilskud. Dette sidste viser, at vandmangel ikke nødvendigvis er en kristisk faktor for trækfuglene.

Forårstrækket over disse egne må iøvrigt være begunstiget af, at den samlede nedbør, hvor ringe den end er, falder koncentreret kort tid før april, og at der derfor, på dette tidspunkt, før fordampningen for alvor er sat ind, er maksimal grundvandstand i den Syrisk-Arabiske Ørken, med størst chance for temporære vandløb (wadis).

En særlig alvorlig hindring for trækket over Arabien er vel nok de voldsomme støvstorme, der navnlig optræder i april og maj. Om aftenen d. 19. april 1958 blæste en meget kraftig støvstorm op ved Samawa. Om natten hørte jeg mange kald, bl. a. fra Gul Vipstjert, Rødben (*Tringa totanus*) og Tinksmed (*Tringa glareola*). Om morgenen d. 20. var stormen stilnet helt af, men luften var endnu fyldt med støv, solen var

¹⁾ Efter at manuskriptet til denne afhandling var indleveret, har MOREAU indledt en serie artikler i *Ibis* om fugletræk over Saharas ørken. Med anvendelse af de senere års forskningsresultater (Radar, meteorologi, fysiologi) gøres der rede for, at småfugle vil kunne overflyve 1500 km ørken på 30-40 timer uden afbrydelse.

skjult bag en gulbrun grumset himmel til langt hen på dagen, og sigtbarheden ved jordoverfladen var kun et par hundrede meter. Den morgen fandtes særdeles mange rastende nattrækere ved fabrikkens sparsomme buskader, f. eks. eet sted 5 Ellekrager, 9 Tornskader, 6 Stenpikkere og 6 Brunryggede Sangere (*Cercotrichas galactotes*).

Løvrigt forekom der svingninger i antallet af rastende træk-gæster fra dag til dag, men bortset fra ovennævnte tilfælde ser jeg mig ikke i stand til at forklare årsagerne til topdagene.

Ved vurdering af forårstrækket over Arabien bør insektlivet også tages i betragtning. I Iraq kulminerede insektlivet omkring 1. april med enorme sværme græshopper (vistnok Vandregræshoppe, *Locusta migratoria*), og mange forskellige billearter og fluer viste sig på denne tid.

Det var påfaldende, at den græshoppeædende Lille Tårnfalk indfandt sig i stort tal omtrent samtidig med græshoppesværmene. Man kunne fristes til at tro, at dens træktid er afpasset til at ramme Arabien i den tid, hvor græshopperne udklækkes. Vandregræshoppen angives at have udklækningscentre i Arabien. På den anden side synes Lille Tårnfalks fælle på vinterkvarteret i Sydafrika, Østlig Rødfodfalk (*Falco vespertinus amurensis*), der formentlig også er græshoppeæder, at flyve syd om Arabien til Indien på dens vej til yngrelepladserne i Østasien (RUDEBECK 1953 p. 111–116 og MEINERTZHAGEN 1954 p. 342).

Af dagtrækkende småfuglearter findes der i Mellemøsten ikke så mange som i Nordeuropa; svaler, vipstjerter og pibere helt eller delvis med overvintringsområde syd for Sahara blev set på træk langs floden ved Samawa. Yderligere sås dagtræk af Stær, en art der dog næppe overvintrer syd for Sahara. De kraftige koncentrationer af Hvid Vipstjert og Stær om efteråret ved Euftrat tilhørte sikkert populationer, der var ret nær vinterkvarteret, og for disse fugle syntes floden at udgøre en ledelinie for trækket, men for mine øvrige trækobservationer fra Iraq, mener jeg ikke der var tale om ledelinievirkning.

Fugletræk, der foregår højt eller spredt undgår ret let opmærksomheden. Termikken langs floder i ørkenregionen er i den varme tid ganske overordentlig kraftig, hvilket selv for ikke svævende fugle giver anledning til stor flugthøjde, og

trækket vil måske være helt usynligt. Varmedisen i disse egne begrænser også observationsradius. Dette er måske årsagen til, at de fleste af mine observationer af dagtræk ved Nilen (CHRISTENSEN 1960) er gjort inden klokken 10 om formiddagen og efter kl. 16 om eftermiddagen og ved Eufkrat i februar, marts april samt i oktober og november, altså i de perioder af døgnet eller af året, hvor termikken har været svagest.

Storke og svævende rovfugle afviger fra de øvrige trækfugle ved en kraftigere binding til linier i terrænet. Trækket af disse fugle synes ikke at berøre Sydiraq. Det er i Mellemøsten koncentreret omkring Jordandalen, Suez, Nildalen og Rødehavskysten. Meget tyder på, at de store svævende fugle er langt ringere udrustede til ved egen kraft at præstere lange non-stop flyvninger end f. eks. de fleste vadere og mange småfugle. De svævende fugles træk er formentlig betinget af tilstedeværelsen af termiske vinde, hvorfor det navnlig koncentrerer langs de kraftige termikhælter, der dannes langs visse terrænlínier såsom floder, kyster og visse bjergrygge.

Speciel del.

I det følgende er et udvalg af Iraqs fuglefauna behandlet mere indgående. Bl. a. er der i et vist omfang gjort rede for de anvendte feltbestemmelseskriterier. Under et sådant ophold, specielt når man ikke råder over eller ikke må anvende fangstmidler eller våben, føler man et savn af fyldestgørende feltbeskrivelser for mange »sydøstlige« arter. PETERSON'S »Field Guide« er en god hjælp, men den er ikke ufejlbarlig, og i Mellemøsten kan man ikke nøjes med den. Mange feltkendetegn, der kan anvendes til artsbestemmelse på europæisk grund, viser sig at være utilstrækkelige, når udvalget af beslægtede arter bliver forøget. Der er derfor et arbejdsfelt for fugleinteresserede, der rejser i disse lande. Udviklingen fremover vil sikkert vanskeliggøre indsamling af fugleskind, og alle må derfor være interesserede i, såvidt det er muligt, at klarlægge disse problemer. Det er kun rimeligt, at der nedlægges kontroleksemplarer, men det er vigtigt, at der gøres optegnelser om de levende fugle, således at også ubevæbnede ornithologer kan forbedre udbyttet. Mange fugle med ynglepladser og vinterkvarterer på øde

steder har uopklarede trækforhold, og dersom ringmærkning ikke slår til, kan vor viden sikkert kun forøges ved bedre observationsteknik.

Stork (*Ciconia ciconia*). Sydgrænsen for artens udbredelse når til Hillah, hvilket er særdeles let at iagttage, når man kører ad hovedvejen fra Baghdad sydpå: nord for findes storke i næsten hver landsby, syd for ser man ingen.

Sort Glente (*Milvus migrans*). Denne er den almindeligste rov-fugl i Iraq uden for sommertiden, men er endnu ikke påvist som yngle-fugl der. De glenter, der overvintrede ved Samawa, gjorde sig især tilgode ved byens slagteri, som sikkert var uden frysehus, og som derfor havde større mængder affald end europæiske har. Hunde og glenter og undertiden ørne flokkedes ved slagteriet. I slutningen af marts sås større flokke, som formentlig var kommet fra sydligere overvintrings-kvarterer, således 180 d. 26. marts og 100 d. 5. april. Derefter sås ingen før omkring d. 1. sept., men først i november var bestanden ved Sama-wa vokset op til nær 30.

Ørnevåge (*Buteo rufinus*). Om foråret bemærkede jeg først arten i midten af marts, bl. a. 4 i en større flok glenter over Samawa. Hyppigere viste den sig fra begyndelsen af oktober, og i november var den daglig at se, ofte i flere eksemplarer, omkring fabriken. Langt de fleste af de observerede våger havde flugtbillede og silhuet samt farveteg-tegning som antydnet på fig. 5. Ørnevågen virker mere længvinget og langhalet end Almindelig Musvåge (*B. b. buteo*). Langs vejen Ru-metha-Diwaniah sad de i sneveis på telefonpælene om morgenen d. 3. december.

Kongeørn (*Aquila chrysaetos*). D. 3 dec. så jeg nord for Babylon en stor flyvende ørn, som havde den unge Kongeørns hvide halebånd og vingepletter, men flugtsilhuetten var ikke overbevisende, hvorfor den kun er anført her som en mulighed. Arten er ikke påvist i Mesopotamien, men kan forventes som strejfgæst, da den yngler i Zagros.

Kejserørn (*Aquila heliaca*). D. 11. feb. sad en udfarvet mørk Kej-serørn med lys nakke og skulderpletter på en vej ved Hillah, og den lod sig kun modvilligt genne væk fra et ådsel, da vi kom kørende. D. 3. okt. fløj en gammel fugl forbi fabriksområdet. D. 2. nov. sad en meget broget fugl på en klit, se fig. 5, formentlig en Kejserørn i over-gangsdragt.

Alle kilder angiver denne art som ret hyppig vintergæst i Iraq.

Steppeørn (*Aquila rapax*). Den vestpalæarktiske form, *A. r. orientalis* angives både af TICEHURST, MEINERTZHAGEN og MOORE at være den hyppigste ørneart om vinteren i Iraq. Den østafrikanske *A. r. raptor* skal mærkeligt nok også være hyppig i Iraq om vinteren; dens nærmeste kendte ynglepladser ligger vest for Rødehavet.

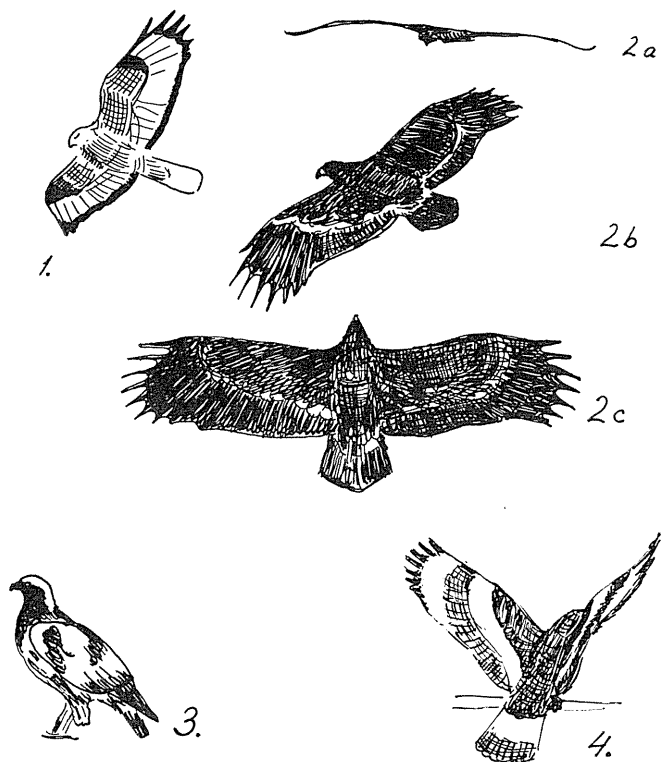

Fig. 5. Skitser fra fotos og notesbog. 1 Ørnevåge (*Buteo rufinus*) i kredsflugt; farven er brunrød, meget lys på hoved og hale, tydelige hvide vingefelter begrænset af sort mønster. 2 Stor Skrigeørn (*Aquila clanga*) i kredsflugt. *a* viser de let nedadbuede vinger, *b* og *c* den tunge, firkantede silhuet henholdsvis set fra oven og fra neden. 3 Antagelig Kejsereørn (*Aquila heliaca*) i 3–5 års-dragt. 4 Indisk Ellekrage (*Coracias benghalensis*) visende mønster på vinger og hale. *Sketches from photos and note-book.* 1 Soaring *Buteo rufinus*; mainly rufous brown, very light on head and tail, conspicuous white in in wing bordered with black pattern. 2 Soaring *Aquila clanga*. *a* shows the somewhat downward-bowed wings, *b* from above and *c* from below show heavy and square-cut silhouette. 3 Presumably 3–5 year old *Aquila heliaca*. 4 *Coracias benghalensis* showing conspicuous lightblue patterns on wings and tail.

Ved feltbestemmelse af ørne på steder, hvor Steppeørnen findes, er det en kolossal ulempe, at der ikke eksisterer gode feltbeskrivelser af denne art. Litteraturens angivelser er meget magre, og undertiden indbyrdes modstridende. Alle, der har mulighed for at observere denne art i felten opfordres til at studere dens udseende nøje, ikke mindst flugtsilhuetten. Selvom arten ikke tilbringer megen tid i luften, har det stor interesse at kende flugtbilledet, bl. a. for i givet fald at kunne eliminere arten ved iagttagelse af andre rovfuglearter.

Blandt andet af denne grund har jeg ingen sikre iagttagelser af

Steppeørn. Det er imidlertid min opfattelse, at kun ganske få af de ørne jeg så ved Samawa, var Steppeørne. Derimod så jeg d. 3. dec. på et udstrakt og ret frodigt terræn uden træbevoksning ved Diwaniah 10–15 ørne siddende på jorden; nogle var ensfarvet blegt lysebrune med mørkere vinger, andre virkede helt mørkt chokoladebrune, men ikke så sortagtig som udfarvet Stor Skrigeørn. Jeg anser det for sandsynligt, at de lyse var unge fugle, og de mørke var gamle fugle af Steppeørn. (Kejserørnens ungfugl er imidlertid også lys).

Stor Skrigeørn (*Aquila clanga*). De iagttagelser, der er henført til denne art, er følgende (flyvende fugle): Meget mørkebrune, som oftest tilsyneladende sorte ørne, ofte med nogle uskarpe, smalle, lysere linier på vinger og over haleroden. I svæveflugt virker vingerne relativt korte og brede med næsten rette og parallelle for- og bagkanter. Halen er kort med bred basis. I glide- og svæveflugt peger den yderste halvdel af vingen svagt nedad. Næb og hoved ses tydeligt på den flyvende fugl, men er langtfra så dominerende som på en Havørn. (Se fig. 5). Det er en ret lille ørn, men betydeligt større end Musvåge. Disse ørne svarer til egne iagttagelser fra Skåne (3–4 tilfælde) og til MARKGREENS beskrivelse (1960). Om eliminering af Lille Skrigeørn og Havørn, se nedenfor. Også Steppeørn kan udelukkes; thi litteraturens angivelser om denne art (DONALD 1951, PETERSON 1956 og PARSONS 1959) passer ikke med disse iagttagelser; men det skal pointeres, at der er uoverensstemmelser mellem de tre referencer indbyrdes.

Iøvrigt observerede jeg ved to tilfælde den ret karakteristiske ungfugl af Stor Skrigeørn.

Denne art blev ved Samawa observeret ret hyppigt, i november dagligt, op til 5 på en gang. Ofte sås de sætte sig i palmekronerne ved floden. Årsagerne til Stor Skrigeørns hyppigere optræden end Steppeørnen turde være, at den er mere aktiv, den blev således ofte set i kredslugt, hvilket skal være usædvanligt for Steppeørn (WITHERBY 1945, 3, p. 43); det er også muligt at fabriksterrænets beliggenhed har begunstiget iagttagelser af Stor Skrigeørn, idet det er tænkeligt, at den på sit vinterkvarter, såvel som på ynglepladsen, under nærheden af højere bevoksning og vand, og samtidig har mangelen på forholdsvis frodige, vidtstrakte terræner forringet chancerne for observationer af Steppeørn ved Samawa.

Stor Skrigeørn er ifølge ALLOUSE »stemmelig ualmindelig« vintergæst i Iraq, men angivelsen må revideres, da MOORE har adskillige overbevisende observationer, og da de af ALLOUSE under *pomarina* angivne forekomster rettelig hører under *clanga*, som anført nedenfor. Et andet vigtigt vinterkvarter for denne art er Ægypten iflg. NICOLL (1909 p. 628) og MEINERTZHAGEN (1930, 2, p. 389 og 1954 p. 352). Yderligere overvintrer en del Store Skrigeørne ved det Kaspiske Hav og på Balkan (WENDLAND 1959 p. 34) og i Eritrea (SMITH 1951 p. 212), derimod kendes den ikke fra Sudan eller syd herfor (MACKWORTH PRAED 1952 p. 172).

Lille Skrigeørn (*Aquila pomarina*). Ifølge ALLOUSE er arten vintergæst i Iraq, men kontrol af kilderne viser, at både MEINERTZHAGEN (1914) og DONALD (1919) bestemte deres ørne til Stor Skrigeørn, selv om bestemmelserne ikke er motiverede. Arten er derfor ikke truffet i Iraq, men må kunne forventes, da den yngler i Kaukasus (VOOUS 1960). NIETHAMMERS feltbeskrivelse og WENLANDS flugtfotos af denne art, giver mig et indtryk af, at Lille Skrigeørn er en mere harmonisk bygget ørn end Stor Skrigeørn med noget livligere bevægelser. Den har smallere vinger, relativt længere hale med smallere basis, og er gennemgående mindre sortbrun i dragten. Disse formodninger er også bekræftet af L. HALLING SØRENSEN og E. HANSEN, der har iagttaget flere *A. pomarina* på Balkan, og som begge kender *A. clanga* fra Skåne (mundtlige meddelelser, se også CHRISTENSEN, PARSONS og SØRENSEN 1960). Ungfugle dragten af denne art er iøvrigt ret forskellig fra *Aquila clanga*. Jeg har ingen observationer fra Iraq, der svarer til disse karakterer.

Lille Skrigeørn overvintrer i Sydafrika, herfra er der flere overbevisende dokumentationer. (Se f. eks. WENLAND 1959 p. 34 og LYNES 1934 p. 43). WENLAND anfører yderligere med KÖNIG som kilde, at den overvintrer regelmæssigt i Ægypten, medens den Store Skrigeørn er sjælden her, stik imod den engelske opfattelse. KÖNIG 1907 p. 397 har imidlertid ingen overbevisende dokumentationer for sin opfattelse, hvad MEINERTZHAGEN derimod synes at have for sin.

De to skrigeørnes vinterkvarterer er herefter adskilt af et bælte i Afrika af mere end 2000 km fra nord til syd (se fig. 6). Den mindste fugl overvintrer i det varmeste område. En stor del af mellemrummet er yngleområde for den lille Wahlbergs Ørn (*Aquila wahlbergi*), der af VOOUS (1960) anses for beslægtet med Skrigeørnene. Måske er artsdannelsen inden for Skrigeørnene delvis begrundet i selektionen på vinterkvarteret (jvnf. SALOMONSEN 1955 p. 55).

Pallas Havørn (*Haliaeetus leucoryphus*). Jeg har ingen observationer, som jeg mistænker for at vedrøre denne art, men bl. a. ved bestemmelsen af de observerede skrigeørne har det været nødvendigt at tage ungfuglen af Pallas Havørn under overvejelse, da den er ensfarvet mørkebrun, og da dens nærmere udseende var mig bekendt under Iraq-opholdet. Et foto af en flyvende ungfugl af LOKE (1946 p. 431) overbeviser mig om, at denne fugl i naturen vil være vanskelig at skelne fra ungfugl af Havørn (*Haliaeetus albicilla*), hvis hele udseende og flugtbillede jeg er fortrolig med. Begge havørne kendes som vintergæster i Iraq.

Ådselgrib (*Neophron percnopterus*). Nogle få ungfugle og en gammel fugl ved Samawa i marts er de eneste iagttagelser af gribbe under mit ophold i det ellers rovfuglerige Mesopotamien.

Steppehøg (*Circus macrourus*). Med ugers mellemrum iagttoges brune kærhøge med hvidt halebånd ved Samawa i februar og oktober.

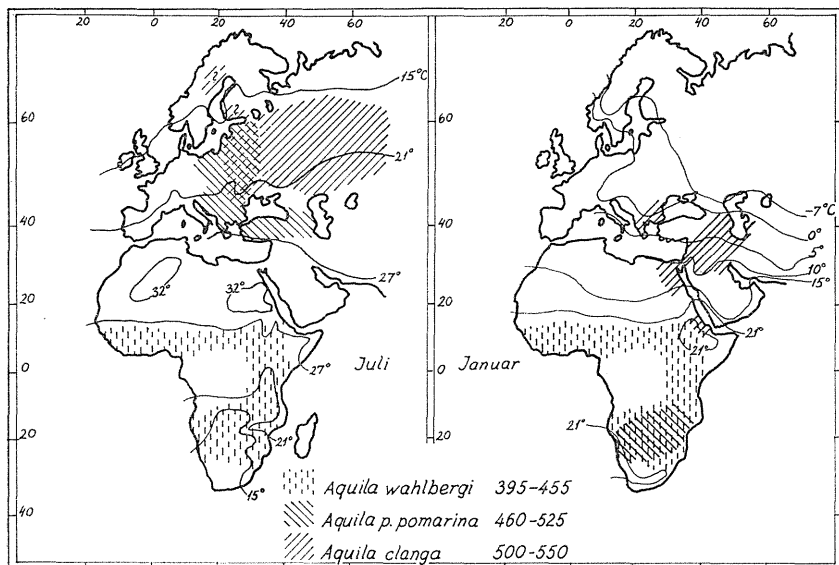

Fig. 6. Udbredelse i juli og januar for tre beslægtede ørne, jnf. p. 70. (Efter VOOUS, WENGLAND og MACKWORTH-PRAED). Reelle isothermer efter Times World Atlas. I det østeuropæiske blandingsområde er *clanga* fåtallig i forhold til *pomarina*. Der er overensstemmelse med BERGMANS regel for *pomarina/clanga*, men overensstemmelsen er bedst for januar. Dersom hovedudbredelsen af *Aquila wahlbergi* er i tropisk Østafrika, er der også god overensstemmelse med BERGMANS regel for *pomarina/wahlbergi*. Vingelængder i mm efter HARTERT og MACKWORTH-PRAED.

Distribution in July and January for three closely related eagles, of page 79, (after Voous, Wendland and Mackworth-Praed). Real isotherms after Times World Atlas. In the eastern European area of overlap clanga is relatively scarce. Bergmans rule applies for pomarina/clanga, but most convincing in January. If the main distribution of wahlbergi is in tropical East Africa Bergmans rule applies well for pomarina/wahlbergi, too. Wing lengths in mm after Hartert and Mackworth-Praed.

Sådanne fugle sås noget hyppigere omkring stepperne ved Diwaniah, og her blev gamle hanner af Steppehøg set to gange.

Lille Tårnfalk (*Falco naumanni*). Når denne art optræder i flok kredsende på insektfangst, er man ikke i tvivl om bestemmelsen, og det forekommer mig da, at den i flugten virker noget mere spurvehøgeagtig end *tinnunculus*. Dette kendetegn viser sig alligevel ikke at slå til, når man møder enlige fugle, men sædvanligvis kan de gamle hanner af *tinnunculus* og *naumanni* dog skelnes på dragten. Følgende flokke blev set om foråret: 25. marts ca. 300, 26. marts ca. 20, 5. april ca. 100 og 7. april ca. 150. På samme tid sås store græshoppesværme. Efterårstrækket var langt mere sparsomt, sikkert kun landets egne ynglefugle. MEINERTZHAGEN (1954) nævner artens interessante forårstræk over Arabien, omtaler iagttagelser af indflyvninger ved Jid-

dah på Rødehavskysten og iagttagelser af koncentrationer over Kuwait. Adskillige Iraq-observationer er publiceret af CHAPMAN (1956) og MOORE (1956-57), alle fra foråret. I Armenien så MACGREGOR (1917) stort træk både forår og efterår af Lille Tårnfalk.

Iøvrigt sås sommeren igennem ved fabrikken et mindre antal tårnfalke, som vist nok alle var denne art. D. 27. maj sås en ved redehul i udgravningerne i Ur.

Tårnfalk (*Falco tinnunculus*). Skønt kun et fåtal af de ret hyppigt observerede tårnfalke, der holdt til omkring fabrikken i feb.-marts, blev specifikt bestemt til *tinnunculus*, har de vel alle været af denne art. Langs vejen fra Diwaniah til Rumetha sad der d. 11. februar mange på telefonstolperne, ialt vel et halvt hundrede over en strækning på et tilsvarende antal kilometer.

Ægyptisk Natravn (*Caprimulgus aegyptius*). Især i juni og juli jagede Ægyptisk Natravn i skumringen ved fabrikken. Denne art udmærker sig ved en ret lys ryg og lyse vingedækfjer i kontrast med mørkere svingfjer, og kan altså kendes i naturen fra den europæiske art, som ikke har denne kontrast. Efter WITHERBYS skindbeskrivelse af arten, skulle en sådan kontrast også forventes.

Blåkindet Biæder (*Merops superciliosus*). De første ankom til Samawa omkring d. 5. april, og snart var den at se i større flokke overalt i området. MOORE (1956-57) kalder den for Iraqs almindeligste fugl. Den er yderst dekorativ, både siddende, som regel som svaler på telefonledninger, i den irgrønne dragt, og flyvende med den karakteristiske profil og de kobberøde vingeundersider. Større og mindre ynglekolonier i diger og grøfter fandtes mange steder, og flere gange sås store flokke på mere end hundrede på flad grund, formentlig også kolonier, idet det er kendt, at arten kan grave sin redegang fra flad mark. I juni forøgedes antallet med de udflyjende unger, endnu i september sås de jævnlige, sidste iagttagelse er ca. 50 ialt på strækningen Samawa-Hillah d. 14. okt.

Biæder (*Merops apiaster*). Yngler også i Iraq, men ikke i Samawas omegn. Her kom den dog på trækket, ofte i større flokke. Der var flere gange lejlighed til at iagttage de to arter samtidig. Stemmerne er ret forskellige, omend begge af samme karakter, *apiaster* har et ret dybt grryt, grryt, *superciliosus* stemme ligger højere, og er mere skrigende, krrii, krrii.

Indisk Ellekrage (*Coracias benghalensis*). Jeg så den næsten daglig under mit Samawa ophold, fra d. 11. feb. til d. 3. dec., men den var særlig villig til at vise sig i marts-maj. Fra taget af fabrikken har jeg i marts kunnet se en halv snes eller mere flyvende på insektfangst eller måske i parringsflugt over daddellundene. Den blev også observeret på turene nordpå, men ikke nordligere end Diwaniah, som sikkert er artens nordvestligste forpost.

MEINERTZHAGEN (1954 p. 294) anser denne art for konspecifik med den europæiske. Voous (1960) efterlyser vidnesbyrd om de blandingsformer, som MEINERTZHAGEN mener at have indikation for i sine skind.

Samawa må efter min mening regnes for fælles udbredelsesområde for de to sydvestasiatiske former, *C. b. benghalensis* og *C. garrulus semenowi*. Ganske vist har jeg ingen observationer af ynglende *garrulus* fra Samawa, men den var til stede i flere eksemplarer i Urs ruiner d. 27. maj og i Babylons d. 8. juli. Et par holdt flere dage til ved funktionærboligerne omkring d. 1. maj og var måske et ynglepar for Samawa. Jeg observerede ingen bastarder, og fandt iøvrigt, at de to former var forskellige på mange måder. Foruden at have rød fjerdragt, hvor *garrulus* har blågrøn, har *benghalensis* nogle meget tydelige lysere blå bånd på vinger og hale, sml. fig. 5, som ikke findes hos *garrulus*. Disse bånd lyser kraftigt op i flugten, og synes også at udnyttes af fuglen i visse stillinger, som måske har tilknytning til parringen. Iøvrigt er *benghalensis* knyttet til daddellundene, medens *garrulus* synes at være fortrængt til lervægge, i Ur langt fra vegetationsbæltet. Endelig er *benghalensis* standfugl og tilsyneladende godt i gang med pardannelse i marts, medens *garrulus*, efter alle kilder (undtagen MEINERTZHAGEN 1954 p. 296), er trækfugl med vinterkvarter i Afrika og ankomst midt i april.

Hærfuglelærke (*Alaemon alaudipes*). Denne art var regelmæssigt at træffe i ørkenen ved partier med spredt bevoksning. På jorden synes den uanselig lysebrun, men et hvidt vingebånd i kontrast med mørkere svingfjer giver den et karakteristisk flugtbillede. I maj overværede jeg dens sangflugt, der virker oplivende i de ensformige omgivelser. Den flyver et par meter op, og daler derefter ned med udbredte, stive vinger. Hele affæren tager et øjeblik, imedens lyder de vemodige, meget kraftige fløjtetoner, *dydydydy dydydydy dydydydy*, med lavere tonehøjde for hver strofe.

Gul Vipstjert (*Motacilla flava*). Forårstrækket var betydeligt kraftigere end efterårstrækket. Fugle med karakterer svarende til den gulhovede *M. f. lutea* fra Kirghiserstepperne, den sorthovede *M. f. feldegg*, den gråhovede *M. f. thunbergi* og den blåhovede *M. f. flava* med øjenbrynsstribe er set.

Hvid Vipstjert (*Motacilla alba*). En del af de Vipstjerter, jeg havde lejlighed til at studere på nærmere hold på fabriksterrænet, havde meget mørk ryg, lyst vingefelt og minimal mængde hvidt på hovedet, og svarede godt til *M. a. persica* eller *M. a. personata*. D. 2. okt. sås for første gang i efteråret store antal ved fabrikken, og fra mit tag kunne jeg om aftenen ved 16–17 tiden se et meget kraftigt småfugletræk mod SE over Eufrates, en fortsat strøm med en intensitet på omkring 200 fugle pr. minut, efter alt at dømme også Hvide Vipstjerter i den karakteristiske, bølgende flugt.

Isabellatornskede (*Lanius collurio phoenicuroides/isabellinus*). Rødhalede, blege Tornskader med lyst vingebånd og mørk øjenstribе blev set på fabrikkterrænet 20. april, 17. maj og 7. okt., eet individ hver gang.

Stær (*Sturnus vulgaris*). Mesopotamien er overvintringscentrum for Stære fra store områder i Sydvestasien, hvilket bl. a. fremgår af, at 5 racer, ifølge ALLOUSE, er påvist som regelmæssige vintergæster. Ved Samawa var det især de store mod sydøst flyvende flokke, der tiltrak sig opmærksomheden: 18. nov.: 4000, 25. nov.: 5000 og 27. nov.: 8000.

Kapellanskrage (*Corvus corone capellanus*). Den mesopotamiske Krage er hvid, hvor Gråkragen er grå. Den er knyttet til daddelpalmerne, men lever dog på typisk kragevis som altæder og ådselsfugl, og var en hyppig gæst ved fabriksområdets affaldsbunker.

Stenpikkere (*Oenanthe sp.*). Ikke mindre end 12 arter er påvist i Iraq ifølge ALLOUSE. Hunner, ungfugle og fældningsdragter skal man ikke gøre sig håb om at feltbestemme, men et vist udbytte kan man dog få ved at studere de udfarvede hanner. Alm. Stenpikker (*Oenanthe oenanthe*), Ørkenstenpikker (*Oenanthe deserti*) og Middelhavsstenpikker (*Oenanthe hispanica*) lader sig ret nemt afgrænse, men *O. pleschanka* (= *O. leucomela*), *O. lugens* og en fase af *O. picata* opfylder alle de krav, man på europæisk jord vil stille til en Nonnestenpikker. MEINERTZHAGENS »Birds of Egypt« (1930) giver gode billeder og beskrivelser af flere ikke-europæiske arter, men den er ikke udtømmende, hvad angår de i Iraq forekommende stenpikkere.

Forklaring til tabel 1-4
Legends for table 1-4

- + Spredte iagttagelser, som regel kun få fugle. *Scattered observations, usually few birds only.*
 - ++ Regelmæssig, i alt fald i visse perioder, dog sjældent større antal. *Regular, at least during periods, but seldom in larger numbers.*
 - +++ Større antal, som regel mere end 50 pr. dag, set i visse perioder. *Larger numbers, often 50 or more per day, at least during periods.*
 - d Kun set i ørkenen. *Only observed in the desert.*
 - F Overflyvende fugle på træk. *Diurnal migrants observed passing.*
 - R Standfugle. *Residents.*
 - S Sommergæster. *Summer-guests.*
 - V Vintergæster. *Winter-guests.*
 - M Trækgæster. *Passage-migrants.*
- } Alternativ eller
supplerende status.
} *Alternative or additional status.*

Hvor intet andet nævnes er lokaliteten Samawa eller ørkenen sydvest herfor. Tal i parentes i sidste kolonne angiver (typiske) dagscifre.

The locality is Samawa or the desert south-west of this town unless otherwise stated. Figures in brackets in last column indicate (typical) day-counts.

TABEL 1.

Oversigt over observationer af standfugle i Samawa-egnen.
Observations of resident birds near Samawa.

	Hyppighed	Tidspunkt, antal m.m.
<i>Circus aeruginosus</i>	+	Diwaniah 11. feb., 8. juli
<i>Francolinus francolinus</i>	++	især bemærket (<i>especially observed</i>) i maj
<i>Chettusia leucura</i>	++	marts-dec.
<i>Lobivanellus indicus</i>	++	feb.-nov.
<i>Charadrius alexandrinus</i>	++ (S?)	20. marts-4. sept., 1. pull. 8. maj
<i>Himantopus himantopus</i>	++	Diwaniah maj-dec.
<i>Burhinus oedinenus</i>	+	april
<i>Cursorius cursor</i>	+ d	13. juni (2)
<i>Pterocles sp.</i>	+++	især (<i>especially</i>) maj og okt.
<i>Columba livia</i>	++	feb.-dec.
<i>Streptopelia decaocto</i>	+++	feb.-dec.
<i>Tyto alba</i>	+	21. juni (1)
<i>Otus sp.</i>	++	juni-sept.
<i>Athene noctua</i>	+	maj-juni
<i>Ceryle rudis</i>	++	feb.-dec.
<i>Halcyon smyrnensis</i>	+	Hamza-Baghdad feb.-dec.
<i>Coracias benghalensis</i>	++	feb.-dec.
<i>Alaemon alaudipes</i>	++ d	april-nov.
<i>Galerida cristata</i>	+++	feb.-dec.
<i>Corvus corone capellanus</i>	++	feb.-dec.
<i>Pycnonotus leucotis</i>	++	feb.-dec.
<i>Prinia gracilis</i>	++	marts-dec.
<i>Passer domesticus</i>	+++	feb.-dec.

TABEL 2.

Oversigt over observationer af sommergæster i Samawa-egnen.
Observations of summer-guests near Samawa.

	Hyppighed	Tidspunkt m.m.
<i>Falco naumanni</i>	++ (+M)	april-aug.
<i>Glareola sp.</i>	++	især (<i>especially</i>) maj og august
<i>Chlidonias leucoptera</i>	++	Diwaniah 23.-25. aug.
<i>Gelochelidon nilotica</i>	+	21. maj (4) (M?), Rumetha 8. juli
<i>Caprimulgus aegyptius</i>	++	27. maj-sept.
<i>Merops superciliosus</i>	+++	5. april-14. okt. se tekst
<i>Coracias garrulus</i>	+ (+M)	maj-juli
<i>Hirundo rustica</i>	++ (+M)	11. feb.-juni

TABEL 3.

Oversigt over observationer af vintergæster i Samawa-egnen.
Observations of winter-guests near Samawa.

	Hyppighed		Tidspunkt antal m.m.
<i>Ardea cinerea</i>	+	(R?)	2. okt. (2)
<i>Nycticorax nycticorax</i>	+	(R?)	20. okt. (3)
<i>Anser anser</i>	++		17. nov.–dec. (op til 50)
<i>Milvus migrans</i>	++	(+M)	feb.–marts, 4. sept.–dec. (10–30)
<i>Buteo rufinus</i>	++		15.–26. marts, 19. nov.–dec. (1–5)
<i>Aquila heliaca</i>	+		11. feb., 3. okt., 2. nov. (1)
<i>Aquila rapax</i> (?)	+		marts, okt.–dec., se tekst.
<i>Aquila clanga</i>	++		feb.–26. marts, 2. okt.–dec. (2–5)
<i>Neophron perenopterus</i>	+		marts
<i>Circus macrourus</i>	+		feb., 4. sept.–dec. se tekst
<i>Falco peregrinus</i>	+		25. nov.–3. dec. (1)
<i>Falco columbarius</i>	+		27. feb., 25. nov. (1)
<i>Falco tinnunculus</i>	++		feb., okt.–nov.
<i>Vanellus vanellus</i>	++		17. nov.–2. dec. (2–5)
<i>Charadrius sp.</i>	+		30. nov. (ca. 300 i flok)
<i>Limosa limosa</i>	+	(M?)	23. aug. (1) Diwaniah
<i>Tringa erythropus</i>	++		feb.–26. marts (4)
<i>Tringa totanus</i>	++	(+M)	feb.–19. april (5–15)
<i>Tringa stagnatilis</i>	++		feb.–20. marts (2–4)
<i>Tringa ochropus</i>	++		feb.–27. marts, 8. juli–dec. (1–3)
<i>Larus argentatus</i>	++		feb.–marts, 2. okt.–dec.
<i>Larus ridibundus</i>	++		feb.
<i>Larus genei</i>	+		feb.
<i>Alcedo atthis</i>	+	(R?)	Diwaniah 14. okt., 3. dec. (1)
<i>Eremophila alpestris</i>	+	d	18. nov. (3)
<i>Anthus campestris</i>	+	d	2. nov. (1)
<i>Anthus spinoletta</i>	++		feb. (1), 19. nov.–dec. (3)
<i>Motacilla alba</i>	++	(+M)	feb.–marts, okt.–dec. (10–20)
<i>Pica pica</i>	++	(R?)	nov.
<i>Corvus frugilegus</i>	+++		Baghdad–Diwaniah 11. feb., 3. dec.
<i>Saxicola torquata</i>	++	(+M)	feb.
<i>Oenanthe deserti</i>	++	d	2. okt.–dec.
<i>Monticola solitarius</i>	++		feb.–20. marts, 2. okt. (1)
<i>Phoenicurus ochruros</i>	++		feb., 9. nov.–dec. (1)

TABEL 4.

Oversigt over observationer af trækfugle i Samawa-egnen.
Observations of passage-migrants near Samawa.

	Hyppighed		Tidspunkt, antal m.m.
<i>Pelecanus sp.</i>	+		1. okt. (10 F)
<i>Ardea purpurea</i>	+	(R?)	8. maj (1)
<i>Ciconia ciconia</i>	+		25. marts (1)
<i>Milvus migrans</i>	+++	(+V)	26. marts–5. april (30–180)
<i>Hieraaëtus pennatus</i>	+		3. okt. (1)

(Fortsættes)

TABEL 4 (fortsat).

	Hyppighed	Tidspunkt, antal m.m.
<i>Pandion haliaëtus</i>	+	10. og 18. april, 2. okt. (1)
<i>Falco subbuteo</i>	++ (V?)	7. okt.–5. nov. (1 à 2)
<i>Falco naumanni</i> forår (spring)	+++ (+S)	25. marts – 7. april (20–300)
<i>Falco naumanni</i> efterår (autumn)	++	sept.–okt. (1–5)
<i>Charadrius dubius</i>	++	4. sept.–31. okt.
<i>Tringa totanus</i>	+ (+V)	19. april
<i>Tringa glareola</i>	++	19. april–5. maj
<i>Calidris temminckii</i>	++	1.–20. okt.
<i>Philomachus pugnax</i>	+	20. marts (1), 27. marts (7)
<i>Sterna albifrons</i>	+	8. maj (1)
<i>Caprimulgus europæus</i>	+	20. april–2. maj (1)
<i>Apus apus/pallidus</i>	+	maj
<i>Apus melba</i>	+	3. maj (1)
<i>Merops apiaster</i>	+++	25. april–2. maj, 17. sept.–2. okt. (10–40)
<i>Coracias garrulus</i>	++ (+S)	20. april–19. maj
<i>Upupa epops</i>	+	20. april (1)
<i>Riparia riparia</i>	++	1.–21. maj, 17. sept.–1. okt. (5–10 F)
<i>Hirundo rupestris/obsoletâ</i>	+	21. maj (4)
<i>Hirundo rustica</i>	+++ (+S)	1.–21. maj, 4. sept.–1. okt. (10–70 F)
<i>Delichon urbica</i>	+	20. april (1), 1. okt. (2)
<i>Anthus trivialis</i>	++	16. april–19. april, okt.
<i>Anthus pratensis</i>	+ (V?)	21. marts (2)
<i>Anthus cervinus</i>	+	5. april (10), 4. maj (1)
<i>Motacilla flava</i>	+++	14. april–4. maj, 4. sept.–14. okt. (10–50)
<i>Motacilla alba</i>	+++ (+V)	marts og okt. (100–1000 F)
<i>Lanius collurio</i>	++	20. april–8. maj
<i>Lanius senator</i>	++	18. april–9. maj
<i>Lanius minor</i>	++	20. april–21. maj
<i>Sturnus vulgaris</i>	+++ (V?)	feb. (10–20) og nov. (1000 F)
<i>Hippolais pallida</i>	+ (S?)	14. maj (1 fundet død)
<i>Sylvia atricapilla</i>	+	medio april (1)
<i>Sylvia communis</i>	+	19. april (1), 4. maj (2)
<i>Sylvia curruca</i>	++	20. april – beg. af maj
<i>Phylloscopus sp.</i>	+	20. april (1), 21. maj (1)
<i>Muscicapa striata</i>	++	29. april–21. maj (5–20)
<i>Saxicola rubetra</i>	+	16. april (5), 21. maj (1)
<i>Saxicola torquata</i>	++ (+V)	21. marts–16. april (1)
<i>Oenanthe sp.</i>	+++	marts–maj, sept.–okt.
<i>Oenanthe oenanthe</i>	++	16. april–4. maj, sept.
<i>Oenanthe pleschanka/lugens</i>	++	13.–20. april, 2. okt.–2. nov.
<i>Oenanthe hispanica</i>	+	13.–20. april, 17. sept.
<i>Cercotrichas galactotes</i>	++ (S?)	16. april–21. maj
<i>Monticola saxatilis</i>	++	16. april–1. maj (1–5)
<i>Phoenicurus phoenicurus</i>	++	20. marts–8. maj
<i>Irania gutturalis</i>	+	16. april (1), 25. april (1)

SUMMARY IN ENGLISH

Observations of Birds and Bird-migration in Iraq, 1958.

The paper is based on field-notes made during a stay at Samawa in southern Iraq from February 7th till December 3rd 1958. The purpose of the stay was not ornithology, and scarce spare time, no vehicle at personal disposal as well as the Baghdad-revolution in July severely reduced the freedom of movement. However, daily outdoor duties on a large factory area situated on the clay plain south of the river Euphrates as well as routine visits to a quarry 20 km to the southwest of the town in the desert proper, somewhat compensated for the said difficulties.

The alluvial strip along the south-western bank of Euphrates is comparatively narrow at Samawa. The enrichment of salt in the ground has reduced the natural steppe-vegetation considerably and virtually spoiled the arable areas.

The observations have been compiled in tables 1-4. The attention was focused on the wintering and migrating birds. At the end of March most of the wintering birds had left the area and the passage-migrants predominated in April and May. There were very few observations of direct migration-flight during the spring, but many "falls" of resting night-migrants. In the autumn the resting birds were fewer, but *Motacilla alba* and *Sturnus vulgaris* migrated along the river towards the south-east in flocks numbering a hundred or more individuals. The wintering birds of the area appeared to have arrived in November.

The second part of the paper deals with the migration in desert-areas. It is the author's opinion that migration along narrow routes is not the rule in these areas. The apparent concentration of resting night-migrants in the vegetation-belts along the rivers is probably caused only by that tiny fraction of the broad-front migration which passes these belts sufficiently closely to detect them. Local concentrations of passage-migrants in scrub in the desert far from the river were observed. However, the low flight of *Motacilla alba* and *Sturnus vulgaris* was definitely migration along a deviation line, but in both species the winter-quarters aimed at probably were the surroundings of the Persian Gulf. There were no observations of thermal-flying raptors migrating along the river, and it is possible that the concentrations of *Falco naumanni* and *Milvus migrans* observed in the spring arrived directly from the desert.

The third part of the paper deals with a selection of species.

Medium-sized, dark eagles were fairly often observed flying near the factory area; most of them have been identified to *Aquila clanga* for the following reasons (for description, see fig. 5).

Judging from descriptions, flight-scetches and flight-photos in German literature (NIETHAMMER, WENDLAND) *A. pomarina* would appear somewhat more well-proportioned on the wing than these birds, slimmer in wing and tail, and especially adults would normally

have a paler plumage. The downward-lowering of the wing is a feature common to *clanga* and *pomarina*. E. HANSEN and L. HALLING SØRENSEN, from field observations of both species, confirm these suggestions (*pers. comm.*). None of the Iraqi observations correspond to *pomarina*.

According to PARSONS *A. rapax* would appear relatively slim-bodied and narrow-winged. Immature birds of *A. rapax orientalis* (= *A. nipalensis orientalis*) are pale greyish-brown, and imm. *A. rapax raptor* (also in Iraq in winter) is even very pale brownish yellow. The majority of eagles around the factory did not correspond to these descriptions. Neither do they correspond well to the description of *A. nipalensis* given by DONALD (1951), according to whom a prominent light bar on the under-side of the wing is always visible and a distinct feature of species, both in pale immature and in the dark adult plumage. Finally, dark immature *Haliaeetus* are larger, more long-necked and long-winged birds, for *albicilla*, personal experience, for *leucoryphus* cf. LOKE.

The birds correspond well to MARKGREENS descriptions and to the author's own Swedish observations of *Aquila clanga*. Unmistakable imm. *clanga* in the white-spotted plumage with white band at base of tail were observed twice at close hand at Samawa.

Judging from literature *A. rapax orientalis* should be the common eagle of the Iraqi plains in winter-time, but in the author's opinion only a minority of the eagles seen at Samawa could have been this species. The reasons could be: 1) *A. rapax* may have been spread over vast plains, while *A. clanga* was attracted by the grooves and the river, where most of the observations were bound to be made. 2) The former is more easily overlooked than the latter due to less flight activity. 3) Scarcity of suitable habitat for *A. rapax* around Samawa; not so far north of this town the plains were more fertile. On December 3rd 10–15 eagles were seen sitting on the plains near Diwaniah. They appeared rather large, some of them were very pale brown with darker wings and could have been imm. *A. rapax* or imm. *A. heliaca*, others were uniformly dark chocolate-brown and were probably adults of *A. rapax*.

Aquila heliaca were only safely identified twice during the stay, both in the dark adult plumage with pale crown.

The winter-quarters of *A. pomarina* and *clanga* are discussed. There are differing opinions as to whether *pomarina* (KOENIG, WENDLAND) or *clanga* (NICOLL, MEINERTZHAGEN) is the most common species wintering in Egypt. The latter idea has been accepted, and it is pointed out that the main winter-quarters of the two species together with the range of *A. wahlbergi* form an interesting pattern (cf. fig. 6). It is suggested that species formation in this group was influenced by selection on the winter-quarters (cf. SALOMONSEN).

The arrival of larger flocks of *Falco naumanni* coincided with a period of abundant insect-life, especially locusts. It is suggested that the trans-desert flight in this grasshopper-eating species may be con-

nected with abundance of locusts elsewhere in Arabia at this time of the year.

Coracias benghalensis was quite common at the date-palm grooves and was observed during the whole stay at Samawa. Further it was observed along the Samawa-Diwaniah road at suitable localities, but not north of Diwaniah. The possibility of mixed breeding with *Coracias garrulus* is discussed. (WOOUS, MEINERTZHAGEN). This latter species was not stated as a breeding bird near Samawa, but it was observed in some numbers at Babylon on July 8th and in Ur on May 27th, apparently nesting in holes in the clay walls. This information indicates that Samawa belongs to the breeding area of both species. However, no hybrids were observed and the author found more difference than similarity in the two species. The difference in plumage-colour does not only comprise that of the head and underside, but also the patterns of wing and tail (cf. fig. 5). Further *benghalensis* was always found close to date-grooves whereas *garrulus* appeared to be supplanted to ditches and clay-walls, even far from vegetation. Finally *benghalensis* is resident with sexual activity well progressing in March when no wintering *garrulus* were observed.

Literatur.

- ALLOUSE, B. E. 1953: The Avifauna of Iraq. – Iraq Nat. Hist. Mus. Public. **3**. – Baghdad.
- BOURNE, W. R. P. 1959: Autumn Migration in the Middle East. – Ibis **101** p. 170–176.
- CHAPMAN, E. A. & MACGEOGH, J. A. 1956: Iraq Birds. – Ibis **98** p. 577–594.
- CHRISTENSEN, N. H. 1960: Ornithologiske iagttagelser ved Atbara, Nord-Sudan. – Dansk. Ornith. Foren. Tidsskr. **54** p. 144–161.
- CHRISTENSEN, N. H., PARSONS, A. G. & SØRENSEN, L. H. 1960: Feltbestemmelse af ørne. – Fugle-nyt **2** Supplement.
- DONALD, C. H. 1919: Some Birds of Prey of Mesopotamia. – Journ. Bombay Nat. Hist. Soc. **26** p. 845–846.
– 1952: The flight of eagles. – ibid. **50** p. 839–844.
- HARTERT, E. 1914: Die Vögel der paläarktischen Fauna. **2**. – Berlin.
- KÖNIG, A. 1907: Die Falconiden Aegyptens. – Journ. f. Ornith. **55** p. 391–407.
- LOKE, W. T. 1946: A Bird-Photographer in Kashmir. – Journ. Bombay Nat. Hist. Soc. **46** p. 431–436.
- LYNES, H. 1934: Birds of the Ubena-Uhehe highlands and Iringa uplands. – Journ. f. Ornith. **82** Sonderheft.
- MACGREGOR, P. I. G. 1917: Birds observed at Erzerum. – Ibis 10. ser., **5** p. 1–30.
- MACKWORTH-PRAED, C. W. & Grant, C. H. B. 1952: Birds of Eastern and North-Eastern Africa. – London.

- MARKGREEN, G. & MARKGREEN, M. 1960: Aspekter på större skrikörn (*A. clanga*) och dess förekomst i Sverige. – Vår Fågelvärld **19** p. 273–285.
- MEINERTZHAGEN, R. 1914: Notes from Mesopotamia. – *Ibis* 10. ser., **2** p. 387.
 — 1930: Nicoll's Birds of Egypt. Vol. **1–2**. – London.
 — 1954: Birds of Arabia. – London and Edinburgh.
- MOORE, H. J. & BOSWELL, C. 1956–1957: Field Observations on the Birds of Iraq. – Iraq Nat. Hist. Mus. Public. **9, 10 & 12**. – Baghdad.
- MOREAU, R. E. 1930: Migration within Egypt. (I MEINERTZHAGEN: »Birds of Egypt« Vol. **1** p. 42–52).
 — 1961: Problems of Mediterranean-Saharan Migration. – *Ibis* **103 a** p. 373–427.
- NICOLL, J. 1909: Contributions to the Ornithology of Egypt, **2**. – *Ibis* **9. ser., 3** p. 623–649.
- NIETHAMMER, G. 1938: Handbuch der Deutschen Vogelkunde. **2**. – Leipzig.
- PARSONS, A. G. 1959: Stäppörn för första gången anträffad i Sverige. – Vår Fågelvärd **18** p. 37–41.
- PETERSON, R. m. fl. 1956: A Field Guide to the Birds of Britain and Europe. 2nd ed. – London.
- RUDEBECK, G. 1953: Som Fältornitholog i Sydafrika. – Vår Fågelvärld **12** p. 97–135.
- SALOMONSEN, F. 1955: The Evolutionary Significance of Bird-Migration. – Kongl. Danske Vidensk. Selsk., Biol. Medd. **22** nr. 6 p. 1–62.
- SMITH, K. D. 1951: Birds of Eritrea. – *Ibis* **93** p. 201–233.
- TICEHURST, C. B., BUXTON, P. A. & CHEESMAN, F. E. 1922: The Birds of Mesopotamia. Part 1–4. – Journ. Bombay Nat. Hist. Soc. **28** p. 210–250, 381–427, 650–674 & 937–956.
- TICEHURST, C. B., COX, P. Z. & CHEESMAN, F. E. 1926: Additional Notes on The Birds of Mesopotamia. – Journ. Bombay Nat. Hist. Soc. **31** p. 91–119.
- VAURIE, C. 1959: The Birds of the Palæarctic Fauna. I. Passeres. – London.
- VOOUS, K. H. 1960: Atlas of European Birds. – London.
- WENDLAND, V. 1959: Schreiadler und Schelladler. – Neue Brehm-Bücherei. – Wittenberg–Lutherstadt.
- WITHERBY, H. F. m. fl. 1945: The Handbook of British Birds. – London.